

การวิเคราะห์วิธีตอบปัญหาอุกโตโกฏฐิ (ปัญหาสองเงื่อน)

ในทัศนะของพุทธปรัชญา^๑

An Analysis of Dilemma Argument in Buddhist Philosophy's View

เนาวรัตน์ พันธุ์วิไล Naowarat Panwilai^๒

ธเนศ ปานหัวไผ่ Tanet Panhuaphai^๓

บทคัดย่อ

ปัญหาอุกโตโกฏฐิในพุทธศาสนาจัดเป็นปัญหาประเภทหนึ่งที่ยากแก่การตอบ เพราะปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่มีลักษณะบังคับให้ผู้ตอบต้องเลือกข้างหรือมุมใดมุมหนึ่งและหากผู้ตอบเลือกตอบมุมหนึ่งก็จะไปขัดแย้งกับอีกมุมหนึ่งทันที ปัญหาอุกโตโกฏฐิในพุทธปรัชญาถูกผูกขึ้นโดยนักบวชนอกพุทธศาสนาเพื่อประลองความรู้กับพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวก มีลักษณะของการอ้างเหตุผลที่เป็นตรรกวิบัติประเภทการเล่นแง่อย่างผิด ๆ (The Fallacy of False Dilemma) ดังนั้น จึงเป็นสาเหตุให้เกิดวิธีการตอบปัญหาด้วยแง่ที่ ๓ ในพุทธปรัชญาชั้น ด้วยวิธีพยากรณ์ ๔ และการอ้างเหตุผลอื่น ๆ ประกอบ

ในพุทธปรัชญาพบว่า วิธีการตอบปัญหาอุกโตโกฏฐิใช้วิธีวิภาษพยากรณ์เป็นพื้นฐานในการอธิบาย ในกรณีที่ปัญหานั้นมีความซับซ้อนน้อย พบในกรณีที่ปัญหานั้นเป็นปัญหาประเภทจริยศาสตร์ ส่วนปัญหาที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เช่นปัญหาประเภทอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ร่วมกัน มักปรากฏวิธีตอบปัญหาด้วยชุดคำตอบมากกว่า ๑ วิธี เช่น การตอบปัญหาด้วยวิธีวิภาษพยากรณ์ ปฏิปุจฉาพยากรณ์ และมีการอ้างเหตุผลด้วยการอุปมาอุปไมยร่วมกัน

คำสำคัญ : ปัญหาอุกโตโกฏฐิ, วิธีการตอบปัญหา, พุทธปรัชญา

^๑ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์บทสนทนาว่าด้วย ปัญหาอุกโตโกฏฐิ (ปัญหาสองเงื่อน) ในคัมภีร์มิลินทปัญหา” หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

^๒ สาขาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University, Thailand

^๓ ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University, Thailand

Abstract

Buddhist's Dilemma is one of the difficult problems which is forced the answerers to choose between two horns by the characters of those defenses. If one chooses first horn then the answer will immediately against the latter horn. Buddhist's Dilemmas are often composed by non-Buddhists ascetics for debating with the Buddha and his followers. It is found that most problems have sprung from the fallacy of false dilemma. So that, there is the third horn in Buddhist philosophy to avoid those two horns and this is called four ways of answering questions (byākaraṇa 4) and another arguments to support the defenses.

It is found that in Buddhist philosophy, vibhajjabyākaraṇa is used as basic method to attack the simple Dilemma in Buddhism such as in the case of the questions about Buddhist ethics. Additionally, the complex dilemma such as the combination of the question between Buddhist metaphysics and ethics are often used more than one method to attack them such as paṭipucchā byākaraṇa (requiring a counter questions), vibhajjabyākaraṇa (requiring explanation) and analogy argument are used together.

Key words: Buddhist's Dilemma, Dilemma's Defending, Buddhist's Philosophy

บทนำ

ในคัมภีร์พุทธศาสนาได้ปรากฏลักษณะของการวิวาทะด้วยปัญหาประเภทหนึ่งที่เรียกว่า ปัญหาอุกโตโกฏฐิ ซึ่งโดยความหมายของศัพท์มาจากศัพท์สมาสในภาษาบาลี ประกอบไปด้วย คำศัพท์ ๒ ศัพท์ คือ อุกโต ซึ่งแปลว่า สอง และ โกฏฐิ ที่แปลว่า ที่สุด หรือ มุม ลักษณะของปัญหาอุกโตโกฏฐิ

นั้น เป็นปัญหาที่บีบให้ผู้ตอบต้องเลือกคำตอบข้างหรือมุมใดมุมหนึ่งจากสองมุม ปัญหาลักษณะดังกล่าวจัดเป็นปัญหาที่ตอบได้ยาก เนื่องจาก หากผู้ตอบเลือกตอบมุมใดมุมหนึ่งก็จะไปขัดแย้งกับอีกมุมหนึ่งทันที

ปัญหาในลักษณะดังกล่าวปรากฏอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ จำนวนมาก โดยเป็นปัญหาที่ถูกผูกให้เนื้อหามีความขัดแย้งกันเอง

ยกตัวอย่างเช่น ปัญหาเรื่องความขัดแย้งของภาวะความเป็นปुरुชนและความเป็นพระพุทธรเจ้าเกี่ยวกับการตรัสวาจาเป็นที่รักหรือไม่เป็นที่รักในอภัยราชกุมารสูตร^๔ ปัญหาเรื่องความขัดแย้งของความเป็นผู้อนุเคราะห์ในตระกูลของพระพุทธรเจ้าในกุกสูตร^๕ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่มักจะถูกผูกขึ้นมาโดยนักบวชนอกพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาโต้วาทะกับพระพุทธรเจ้าและเหล่าสาวก

การศึกษาวิธีการตอบปัญหาอุกโตโกฏิจึงถือเป็นเรื่องที่น่าสนใจ เนื่องจากปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่ตอบได้ยาก เป็นที่น่าสงสัยว่าเนื้อหาของปัญหาเหล่านั้นมีความขัดแย้งกันเองอย่างแท้จริงหรือถูกตั้งขึ้นมาเพื่อให้ดูเหมือนว่ามีความขัดแย้งกันอย่างตั้งใจหรือไม่ และในขณะเดียวกันก็ปรากฏว่าในพุทธปรัชญามีการหลีกเลี่ยงออกจากปัญหาอุกโตโกฏิเหล่านั้นได้อย่างแหลมคม ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์วิธีการตอบปัญหาอุกโตโกฏิในพุทธปรัชญาจึงอาจนำมาซึ่งองค์ความรู้ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการตอบปัญหาอุกโตโกฏิในปัจจุบันต่อไป

วิธีการตอบปัญหาในพุทธปรัชญา

วิธีการตอบปัญหาแบบพยากรณ์ ๔

การถามปัญหาและการตอบปัญหาเป็นวิธีการสอนแบบหนึ่งที่พระพุทธรเจ้าทรงใช้บ่อยที่สุด ดังปรากฏในปัญหาพยากรณ์

สูตร^๖ และสังคีตสูตร^๗ พระพุทธรเจ้าได้แยกประเภทปัญหาต่าง ๆ ไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ แบบ คือ

๑. เอกังสพยากรณ์ยปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว)
๒. วิชชพยากรณ์ยปัญหา (ปัญหาที่ควรแยกตอบ)
๓. ปฏิปุจฉาพยากรณ์ยปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม)
๔. ฐปนียพยากรณ์ยปัญหา (ปัญหาที่ควรพักไว้หรืองดตอบ)

ท่าทีของพระพุทธรเจ้ากับวิธีการตอบปัญหาพยากรณ์ ๔

ในวัชชียสูตรปรากฏข้อความที่กล่าวถึงลักษณะการตอบปัญหาของพระพุทธรเจ้าโดยอัญญเดียรธีย์ได้ถามวัชชียมาหิตคหบดีว่า พระพุทธรเจ้าทรงติเตียนตบะทั้งหมด ...โดยส่วนเดียวจริงหรือ วัชชียมาหิตคหบดีตอบว่า "...พระผู้มีพระภาคทรงติเตียนตบะที่ควรติเตียน สรรเสริญตบะที่ควรสรรเสริญเมื่อทรงติเตียนสิ่งที่ควร ติเตียน สรรเสริญสิ่งที่ควรสรรเสริญจึงชื่อว่าวิชชชวาที ในเรื่องนี้พระผู้มีพระภาคมิใช่เอกังสวาที..."^๘

จากหลักฐานข้างต้น Jayatilleke^๙ เชื่อว่าอาจเป็นไปได้ว่า ชุดการ

^๖ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/ ๔๒/๗๐.

^๗ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๑.

^๘ อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๔/๒๒๐-

๒๒๓.

^๙ Jayatilleke, K.N. Early

Buddhist Theory of Knowledge, (London: Allen & Unwin, 1963), p.282.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๓/๘๗.

^๕ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๑/๔๑๒-๔๑๓.

ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าในยุคต้นน่าจะมีเพียง ๒ แบบ คือ ๑) เอกังสพยากรณ์ปัญหา และ ๒) อเนกัสมพยากรณ์ปัญหา สอดคล้องกับข้อความ ๒ ประเภทคือประเภทเอกังสิกธรรมและอเนกัสมสิกธรรมที่ระบุเอาไว้ในปฏฐุปาทสูตร^{๑๐} อเนกัสมพยากรณ์อาจจะถูกจัดแยกออกมาได้อีก ๒ ประเภทที่ไม่จัดอยู่ในประเภทเอกังสพยากรณ์ คือ a) วัชชพยากรณ์ และ b) ฐปนียพยากรณ์ ส่วนปฏิปุจฉาพยากรณ์น่าจะเป็นส่วนย่อยของวัชชพยากรณ์

จากแนวคิดข้างต้นเกี่ยวกับพัฒนาการของการพยากรณ์ปัญหา โดย Jayatilleke เชื่อว่าปัญหาพยากรณ์ทั้งสองเป็นต้นกำเนิดของปัญหาพยากรณ์ ๔ นั้น ผู้เขียนมีความเห็นแย้งว่าการชี้ว่าปัญหาพยากรณ์ในช่วงต้นมีเพียง ๒ แบบโดยอาศัยความสอดคล้องกับรูปศัพท์ที่ว่าเอกังสิกธรรมและอเนกัสมสิกธรรมในปฏฐุปาทสูตร^{๑๑} นั้น อาจเป็นเหตุผลที่ยังไม่เพียงพอเนื่องจากในพระสูตรกำหนดนิยามของเอกังสิกธรรมว่า... เราแสดงและบัญญัติธรรมเหล่าไหนว่าเป็นเอกังสิกธรรมคือธรรมที่ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา...^{๑๒} ส่วน อเนกัสมสิกธรรม พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่าเป็นธรรมที่จัดอยู่ในกลุ่มอพยากรณ์ปัญหา เช่น ธรรมที่ว่า โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือโลกไม่มีที่สุด เป็นต้น โดยพระพุทธเจ้าตรัสอธิบายเหตุผลว่า

ทำไมธรรมเหล่านี้จึงจัดเป็นอเนกัสมสิกธรรมหรือธรรมที่ไม่เป็นไปโดยส่วนเดียวว่าเป็นธรรมที่ไม่มีประโยชน์ ไม่มีสาระ ไม่เป็นไปเพื่อรู้อย่าง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้และเพื่อนิพพาน ดังนั้นจึงจัดว่าเป็นอเนกัสมสิกธรรม

จากคำอธิบายข้างต้นผู้เขียนมีความเห็นว่าการเปรียบเทียบระหว่างศัพท์เอกังสิกธรรมและอเนกัสมสิกธรรมกับคำว่าเอกังสพยากรณ์และอเนกัสมพยากรณ์ว่ามีความสอดคล้องกันด้วยเหตุผลเรื่องรูปศัพท์ที่ใกล้เคียงกัน จนนำไปสู่ข้อสันนิษฐานว่าการเกิดขึ้นของพยากรณ์ ๔ ในพุทธปรัชญามีพัฒนาการมาจากพยากรณ์ ๒ ข้างต้นนั้น ผู้เขียนมีความเห็นที่แตกต่างจากแนวคิดดังกล่าว เนื่องจากเมื่อพิจารณาเนื้อหาโดยละเอียดข้างต้นแล้ว ผู้เขียนพบว่าเอกังสพยากรณ์ที่ Jayatilleke ให้คำนิยามเอาไว้ คือปัญหาที่ต้องตอบด้วยวิธีการแบบเอกังสพยากรณ์เท่านั้น ส่วนอเนกัสมพยากรณ์หมายถึงปัญหาที่ตอบด้วยวิธีการ ๓ แบบที่เหลือ ได้แก่ วัชชพยากรณ์ ฐปนียพยากรณ์ และปฏิปุจฉาพยากรณ์ซึ่งถูกเชื่อว่าเป็นส่วนย่อยของวิธีการแบบวัชชพยากรณ์แนวคิดเหล่านี้น่าจะเป็นคนละประเด็นไม่ว่าจะเป็นโดยเนื้อหาหรือวิธีการ

เมื่อศึกษาจากเนื้อหาในพระไตรปิฎกแล้ว ผู้เขียนพบว่าปัญหาที่ตอบด้วยวิธีการแบบเอกังสพยากรณ์นั้นไม่ได้จำกัดว่าเป็นเพียงธรรมะที่มีเนื้อหาประเภทเอกังสิกธรรมเท่านั้น แม้เนื้อหาของธรรมะเรื่องอื่นนอกจากอริยสัจ ๔ ก็ปรากฏว่ามีการตอบด้วยวิธีเอกังสพยากรณ์ด้วย ดังเนื้อหาในขัตติย

^{๑๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๒๓/๑๘๕

^{๑๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๒๔/๑๘๖

^{๑๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๒๔/๑๘๖

สูตร^{๑๓} ว่าด้วยการสอบถามของโสนิพราหมณ์ต่อพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับความต้องการของบุคคลสถานภาพต่าง ๆ ว่าบุคคลแต่ละประเภทมีความต้องการหรือมีความนิยมอะไรมากที่สุด พระพุทธเจ้าได้ตอบแต่ละคำถามสั้น ๆ และตรงประเด็น

ส่วน อ เน กัง สี ก ธิ ร ร ม นั้น Jayatilleke เสนอว่าต้องอาศัยวิธีการ ๓ แบบที่เหลื้ได้แก่ วัชชพยากรณ์ ฐปณียพยากรณ์ และปฏิจณาพยากรณ์นั้น หากพิจารณาที่เนื้อหาของอเนกสังคิธรรมที่ปรากฏในโปฏฐปาหสูตรนั้น พบว่าเนื้อหาของอเนกสังคิธรรมในพระสูตรนั้นเป็นปัญหาประเภทอัพยาตปัญหาคือปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบ ดังปรากฏในจุฬามาลุงกยสูตร^{๑๔} เกี่ยวกับคำถาม ๑๐ ข้อที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบ แต่ยังคงปรากฏว่ามีการใช้วิธีการตอบปัญหา ๓ แบบข้างต้นกับเนื้อหาอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากอัพยาตปัญหาด้วย ดังเนื้อความที่ปรากฏในกิงสีลสูตร^{๑๕} ว่าพระสารีบุตรได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า นรชนควรมีความประพฤติปกต้อย่างไรจึงจะเป็นผู้ที่ดำรงอยู่โดยชอบและบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้ พระพุทธเจ้าทรงตอบโดยการอธิบายแยกแยะอย่างละเอียดด้วยวิธีการวัชชพยากรณ์

การตอบปัญหาแบบปฏิจณาพยากรณ์ ผู้เขียนพบว่านอกจากจะเป็นวิธีการหนึ่งในการตอบปัญหาแล้วยัง

ปรากฏว่าปฏิจณาพยากรณ์เป็นวิธีการสำคัญในการสนับสนุนให้การตอบปัญหาแบบอื่น ๆ มีประสิทธิภาพมากขึ้นอีกด้วย ยกตัวอย่างปฏิจณาพยากรณ์ในการสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระอนูราธะที่ปรากฏในอนูราธสูตร^{๑๖} ว่าวันหนึ่งพระอนูราธะได้นำปัญหาจตุกโกฏฐิของพวกอัญญเดียรัถย์ปริพาชกที่ถามเกี่ยวกับการบัญญัติฐานะของพระพุทธเจ้าหลังจากปรินิพพานแล้ว ไปทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ตอบด้วยวิธีปฏิจณาพยากรณ์เพื่อให้พระอนูราธะมีความเข้าใจเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนนำไปสู่คำตอบในที่สุด

จากข้อความข้างต้น ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า แม้ว่าลักษณะเด่นของการตอบปัญหาในอนูราธสูตรจะปรากฏวิธีปฏิจณาพยากรณ์เป็นสำคัญ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าการถามกลับของพระพุทธเจ้านั้นอยู่บนพื้นฐานของการอธิบายปฏิจสมุปบาทที่ละเอียด ซึ่งเป็นวิธีการสำคัญของวัชชพยากรณ์ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในการตอบปัญหาต่าง ๆ ในพระสูตรมักจะปรากฏวิธีการตอบปัญหาด้วยวิธีการพยากรณ์ ๔ มากกว่า ๑ วิธีในแต่ละปัญหาซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับกระบวนการอธิบายขยายความ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจของผู้ถาม ผู้ตอบจำเป็นต้องใช้วิธีการที่หลากหลายประกอบกัน เพราะผู้ฟังแต่ละคนมีธรรมชาติที่แตกต่างกันหรือแม้แต่ปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ดังปรากฏในจุฬามาลุงกยสูตร^{๑๗}

^{๑๓} อัง. ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๕๒/๕๒๑-๕๒๒.

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๘/๑๔๑.

^{๑๕} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/ ๓๓๑-๓๓๓/๕๓๕-๕๓๖.

^{๑๖} ส.ข. (ไทย) ๑๓/๘๖/๑๕๓.

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๘/๑๓๓-๑๔๑.

ผู้เขียนยังพบว่า แม้สุดท้ายพระมาลุงกยบุตร จะไม่ได้คำตอบจากการถามปัญหานั้น แต่กระบวนการอธิบายคำตอบของพระพุทธเจ้า กลับปรากฏ วิธีวิภังชพยากรณ์ และ ปฏิปุจฉาพยากรณ์ ประกอบการตอบคำถาม นั้นจนนำมาสู่ความเข้าใจและพึงพอใจของ พระมาลุงกยบุตรในท้ายที่สุด แม้จะไม่ได้ คำตอบจากปัญหาที่ทูลถามก็ตาม ดังนั้น การ ตอบปัญหาในพุทธปรัชญาจึงมักไม่ปรากฏ วิธีการตอบปัญหาด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งเพียงวิธีการ เดียว แต่มักจะปรากฏหลายวิธีร่วมกันโดยไม่ แยกขาดจากกันอย่างชัดเจน

วิธีการอ้างเหตุผลประกอบการตอบปัญหา ในพุทธปรัชญา

นอกจากการตอบปัญหาด้วย วิธีการพยากรณ์ ๔ แล้ว ผู้เขียนพบว่ายัง ปรากฏมีการอ้างเหตุผลประกอบการตอบ ปัญหาในแต่ละปัญหา ซึ่งในเบื้องต้นผู้เขียนได้ อ้างอิงระบบการอ้างเหตุผลจากแนวคิดของ Watanabe^{๑๘} จากแนวคิดดังกล่าวพบว่า มี วิธีการอ้างเหตุผลประกอบการอธิบายคำตอบ อย่างน้อย ๓ แบบ ได้แก่ วิธีการอ้างเหตุผล แบบอุปมาอุปไมย วิธีการอ้างเหตุผลแบบ อิทัพัจจยตา และวิธีการอ้างเหตุผลแบบการ ตัดสินเพื่อเลือก เป็นต้น ซึ่งผู้เขียนพบว่าเป็น รูปแบบแฝงที่แทรกอยู่ในการตอบปัญหาแบบ พยากรณ์ ๔ โดยมักปรากฏแทรกอยู่กับวิภังช พยากรณ์และปฏิปุจฉาพยากรณ์

^{๑๘} Watanabe F. *Philosophy and its Development in The Nikayās and Abhidhamma.* (Delhi: Motilal Banarsidass,1983)

๑. วิธีการอ้างเหตุผลแบบ อุปมาอุปไมย

Watanabe^{๑๙} ได้ อธิบาย หลักการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าว่าการ อุปมาอุปไมยมีบทบาทสำคัญมากในพุทธ ศาสนา ยกตัวอย่างเช่น การอุปมาอุปไมยว่า ด้วยไฟในอัครคิวัจฉโคตตสูตร^{๒๐} เป็นการ สนทนาว่าด้วยเรื่องไฟระหว่างพระพุทธเจ้ากับ ปริพาชกชื่อวัจฉโคตร โดย Watanabe^{๒๑} อธิบายว่า (a), (b),..... (x) ในประโยค อุปมาอุปไมยมักจะแสดงเกี่ยวกับสถานการณ์ ของ (A), (B), (C)..... (X) ในประโยคที่ต้องการ พิสูจน์ ดังที่จะพิจารณาต่อไปนี้

(A) อาศัยชั้น ๕ (a) อาศัยเชื้อคือหญ้าและ ไม้

(B) ตลาคตจึงมีอยู่ (b) ไฟจึงลุกโผลงอยู่ (มีอยู่) ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า B มีอยู่ อย่างอิงอาศัยกับ A ซึ่งเปรียบเทียบกับ b และ ขณะเดียวกัน b ก็มีอยู่อย่างอิงอาศัยกับ a ด้วย ดังนั้น a+b จึงสามารถเป็นตัวแทนแสดง ถึงวิธีการสำคัญที่จะโน้มน้าวให้คนเชื่อว่า B + A มีเหตุผลที่ยอมรับได้

^{๑๙} Watanabe F. *Philosophy and its Development in The Nikayās and Abhidhamma.* (Delhi: Motilal Banarsidass,1983), p. 79.

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๖ - ๑๘๒/ ๒๑๙ - ๒๒๓

^{๒๑} Watanabe F. *Philosophy and its Development in The Nikayās and Abhidhamma.* (Delhi: Motilal Banarsidass,1983), p. 81.

จากการศึกษาวิธีการอ้างเหตุผลแบบอุปมาอุปไมยในพุทธปรัชญาข้างต้น ผู้เขียนพบว่า การอ้างเหตุผลแบบอุปมาอุปไมยเป็นวิธีการสำคัญสำหรับโน้มน้าวให้ผู้ฟังเชื่อว่าข้อความหรือข้ออ้างหลักเป็นสิ่งที่มีความหมายที่ผู้ยอมรับได้ ซึ่งเป็นรูปแบบที่แฝงมาพร้อมกับวิธีการตอบปัญหาอื่น ๆ เช่น วิธีการตอบปัญหาแบบวิภาษวิทยากรรม หรือปฏิบัติญาณวิทยากรรม ตามรูปแบบการวิทยากรรม ๔

๒. วิธีการอ้างเหตุผลแบบอิตัปปัจจยตา

การอ้างเหตุผลแบบอิตัปปัจจยตาคือเป็นวิธีการอ้างเหตุผลแบบหนึ่งที่สำคัญในพุทธศาสนา เนื่องจากสถานการณ์พุทธศาสนาในยุคหนึ่ง อยู่ท่ามกลางการต่อสู้ทางความคิดของนักบวชจากลัทธิต่าง ๆ จำนวนมากที่ต่างถือว่าทิวฐิของตนเท่านั้นที่เป็นจริงของลัทธิอื่นล้วนผิดหมด การโต้ว่าเท็จจึงปรากฏขึ้นอยู่เนื่อง ๆ ปัญหาลักษณะนี้มักปรากฏมาในรูปของการผูกปัญหาแบบจตุกโกฏี

การตอบปัญหาในลักษณะของการถูกบังคับให้เลือกตอบทางใดทางหนึ่งเป็นสิ่งที่พุทธศาสนาปฏิเสธ ดังจะเห็นได้จากจุดยืนเรื่องการเป็นวิภวาทิของพระพุทธเจ้า ดังได้อธิบายมาข้างต้น แต่การตอบปัญหาด้วยการอ้างเหตุผลแบบอิตัปปัจจยตาเป็นอีกวิธีหนึ่งที่อาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนานำมาต่อสู้กับคำถามในลักษณะเหล่านี้ การตอบปัญหาในลักษณะดังกล่าว มีปรากฏในบทสนทนาของพระสารีบุตรกับพระโกฏฐิตะในนพกาลาปี

สูตร^{๒๒} พระสารีบุตรได้ปฏิเสธทางเลือกทั้ง ๔ ทาง และเสนอวิธีการใหม่ ด้วยการอธิบายว่า เพราะชาติเป็นปัจจัย ขราและมรณะจึงมี การตอบลักษณะนี้ถือเป็นลักษณะสำคัญของแนวคิดการมีอยู่อย่างอิงอาศัยกันของพุทธปรัชญาซึ่งเป็นแนวคิดหลักของกฎอิตัปปัจจยตา

นอกจากนี้ Watanabe^{๒๓} ชี้ว่าการอธิบายกฎอิตัปปัจจยตาในพระพุทธศาสนายุคต้น มีลักษณะบางอย่างที่เข้ากันได้กับระบบตรรกศาสตร์แบบโซริเตสแต่เป็นโซริเตสแบบการตัดสินใจเชิงสมมติฐานคือมักจะเริ่มอธิบายปฏิเสธสมมุติฐานที่ “อวิชชา” และกล่าวว่า “อวิชชา” เป็นสาเหตุให้เกิด “สังขาร” และสังขารเป็นสาเหตุให้เกิดผลอื่น ๆ ต่อไปจบครบ ๑๒ ข้อ Watanabe อธิบายว่า ความสัมพันธ์ระหว่างข้ออ้างนำและข้อสรุปในปฏิเสธสมมุติฐานธรรมแสดงให้เห็นโครงสร้างเงื่อนไข ถ้า...แล้ว (if...then) ตัวอย่างเช่น อวิชชาเป็นสาเหตุให้เกิดสังขารสังขารเป็นสาเหตุให้เกิดวิญญาน...และชาติเป็นสาเหตุให้เกิดขราและมรณะ

คำว่า การตัดสินใจเชิงสมมติฐานของ Watanabe^{๒๔} คืออะไร เขาอธิบายว่าการ

^{๒๒} ส. น. (ไทย) ๑๖/๖๗/๑๓๔-๑๓๕

^{๒๓} Watanabe F. *Philosophy and its Development in The Nikāyas and Abhidhamma*. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1983), p. 121.

^{๒๔} Watanabe F. *Philosophy and its Development in The Nikāyas*

การให้เหตุผลแบบตัดสินเชิงสมมติฐาน
ในปฏิเสธสมุบัติสามารถอธิบายได้ด้วย
แนวคิดในลักษณะดังนี้

๑. เป็นความจริงว่า มีความเกิด
(p)

๒. เป็นความจริงว่า มีชราและ
มรณะ (q)

๓. ไม่เป็นความจริงว่า มีชราและ
มรณะ ($\sim q$)^{๒๕}

ดังนั้น เมื่อถอดมาเป็นสัญลักษณ์
ทางตรรกวิทยาจะสามารถเขียนได้ ดังนี้

พระพุทธเจ้า: (p $\supset$ q)?

or (p $\supset$ $\sim q$)?

พระสงฆ์ : (p $\supset$ q)

จากพุทธพจน์ข้างต้นที่ว่า “ถ้ามี
ความเกิด ก็จะมีชราและมรณะ” (p $\supset$
q) ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าจากประพจน์ทาง
ตรรกศาสตร์ข้างต้นสามารถใช้กฎ
Disjunctive Syllogism เข้ามาพิสูจน์ได้ โดย
พบว่า มี $\sim (p \supset \sim q)$ แฝงอยู่ ดังนั้นจึงมี
ความเป็นไปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ
ข้ออ้างที่ว่า “ถ้ามีความเกิดก็จะไม่มีความชรา
และมรณะ” (p $\supset$ $\sim q$) ดังนั้น ข้อสรุปที่ว่า
“ถ้ามีความเกิด ก็จะมีชราและมรณะ”
(p $\supset$ q) จึงเป็นข้อสรุปที่มีความสมเหตุสมผล

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ระบบ
การอ้างเหตุผลแบบอทิปปัจจยตานี้ เป็นระบบ
การอ้างเหตุผลที่มักผูกอยู่กับการวิภาษ
พยากรณ์หรือปฏิเสธปฏิจจุจกัฏพยากรณ์และใน

and Abhidhamma. (Delhi: Motilal
Banarsidass, 1983), p. 148.

^{๒๕} ผู้เขียนแสดงประพจน์เชิงปฏิเสธ
เพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ของการแทนสัญลักษณ์

ขณะเดียวกันเนื้อหาของปัญหาที่พบว่ามีกร
ใช้ระบบการตอบในลักษณะดังกล่าว นั้น เท่าที่
ผู้เขียนศึกษาพบว่าใช้ในการอธิบายหลักธรรม
เรื่องปฏิเสธสมุบัติและชั้น ๕ ส่วนในหัวข้อ
อื่นผู้เขียนยังไม่ปรากฏว่าใช้วิธีการอ้างเหตุผล
ในลักษณะดังกล่าว

๓. วิธีการอ้างเหตุผล แบบ ตัดสินเมื่อเลือก

Watanabe^{๒๖} อธิบายว่ารูปแบบ
ดังกล่าวมีโครงสร้างการเชื่อมต่อข้อความด้วย
คำว่า “หรือ” หรือ “หรือ.....ก็” ประพจน์
ดังกล่าวเรียกว่าประพจน์เมื่อเลือก
(Alternative Proposition) การตีความ
ประพจน์ “either P or Q” ตัวเลือกใด
ตัวเลือกหนึ่งต้องเป็นจริง หรืออาจเขียนในอีก
รูปแบบหนึ่งได้ว่า either P is true or Q is
true แต่ทั้งสองจะจริงพร้อมกันไม่ได้ เนื้อหา
ในพระสูตรที่บ่งลักษณะดังกล่าวได้แก่ อนัตต
ลักษณะสูตร^{๒๗}

Watanabe^{๒๘} ได้ถอดความจาก
ภาษาธรรมชาติข้างต้นลงในข้อความประพจน์
ทางตรรกศาสตร์ได้ดังต่อไปนี้

^{๒๖} Watanabe F. Philosophy
and its Development in The Nikāyas
and Abhidhamma. (Delhi: Motilal
Banarsidass, 1983), p. 122.

^{๒๗} วิมหา. (ไทย) ๔/๒๑/๒๑, ส.ช.
(ไทย) ๑๗/๑๒๘/๖๕

^{๒๘} Watanabe F. Philosophy
and its Development in The Nikāyas
and Abhidhamma. (Delhi: Motilal
Banarsidass, 1983), p. 123.

พระพุทธเจ้า : สรรพสิ่งเป็นสิ่ง
เที่ยงหรือเป็นสิ่งไม่เที่ยงหรือ?

ปัญจวัคคีย์ : สรรพสิ่งเป็นสิ่งไม่
เที่ยง

พระพุทธเจ้า : สรรพสิ่งไม่เที่ยง
เป็นทุกข์หรือเป็นสุขหรือ?

ปัญจวัคคีย์ : สรรพสิ่งไม่เที่ยง
เป็นทุกข์

พระพุทธเจ้า : สรรพสิ่งไม่เที่ยง
เป็นทุกข์เป็นสิ่งมีแก่นสารหรือไม่เป็นสิ่งมีแก่น
สาร?

ปัญจวัคคีย์ : สรรพสิ่งไม่เที่ยง
เป็นสิ่งไม่มีแก่นสาร

ถอดเป็นสัญลักษณ์ทาง
ตรรกศาสตร์ โดยให้สัญลักษณ์ P = ความ
เที่ยง, H = ความสุข S = แก่นสาร ปรากฏ
ดังนี้

$$๑. (x) Px \text{ or } (x) \sim Px?$$

$$๒. (x) \sim Px$$

$$๓. (x) (\sim Px \supset Hx) \text{ or } (x)$$

$$(\sim Px \supset \sim Hx)?$$

$$๔. (x) (\sim Px \supset \sim Hx)$$

$$๕. (x) (\sim Px \cdot \sim Hx \supset Sx)$$

$$\text{or } (x) (\sim Px \cdot \sim Hx \supset \sim Sx)?$$

$$๖. (x) (\sim Px \cdot \sim Hx \supset$$

$$\sim Sx)?$$

$$\therefore (x) \sim Sx$$

จากลักษณะของการตอบปัญหา
ข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่าวิธีการตอบปัญหาด้วย
วิธีอ้างเหตุผลแบบตัดสินเพื่อเลือก
(Alternative Judgment) ของ Watanabe
เป็นวิธีการอ้างเหตุผลที่มาในรูปแบบ
ปฏิปจฉาพยากรณ์รูปแบบหนึ่งที่พระพุทธเจ้า

ทรงใช้ในการอธิบายหลักไตรลักษณ์
ให้กับปัญจวัคคีย์ โดยการปฏิปจฉาพยากรณ์
โดยให้ผู้ฟังเลือกตอบอย่างใดอย่างหนึ่ง
จนกระทั่งนำไปสู่คำตอบสุดท้ายในที่สุด

จากการศึกษาวิเคราะห์วิธีตอบ
ปัญหาข้างต้น ผู้เขียนพบว่าวิธีการตอบปัญหา
ในพุทธปรัชญามีวิธีการตอบปัญหาแบบ
พยากรณ์ 4 เป็นพื้นฐานและมีการอ้างเหตุผล
ประกอบการอธิบายเพื่อให้คำตอบมีความ
สมเหตุสมผลหรือมีเหตุผลที่หนักแน่นเป็นที่
ยอมรับได้สำหรับในบางกรณี และยังพบว่า
การตอบปัญหาในพุทธปรัชญา นอกจากการ
ตอบด้วยวิธีเอียงสพยากรณ์แล้ว วิธีการตอบ
แบบอื่น ๆ มักจะปรากฏเป็นชุดที่มี
หลากหลายวิธีการตอบร่วมกัน โดยมีวิธีวิภาษ
พยากรณ์เป็นพื้นฐานในการอธิบายคำตอบ
ประเด็นที่น่าสนใจศึกษาต่อไปคือ วิธีการตอบ
ปัญหาอุกโตโกฏฐิในพุทธปรัชญามีวิธีการตอบ
ปัญหาอย่างไรบ้าง

วิธีการตอบปัญหาอุกโตโกฏฐิในพุทธปรัชญา

วิธีการตอบปัญหาอุกโตโกฏฐิใน

กกุลสูตร

ในกกุลสูตร^{๒๙} ปรากฏปัญหา
อุกโกฏฐิในข้อนี้ถูกผูกขึ้นโดยนิครนถ์นาฏบุตร
จากนั้นได้มอบหมายให้ลูกศิษย์คืออสีพันธก
บุตร ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านเข้าไปทูลถาม
พระพุทธเจ้า เนื้อหาโดยสรุปของปัญหาคือ
ความสงสัยเกี่ยวกับความอนุเคราะห์ที่
พระพุทธเจ้ามีต่อตระกูล ซึ่งขัดแย้งกับการ
เสด็จไปยังเมืองนาลันทาในขณะที่เมืองประสบ

^{๒๙} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๑/๔๑๒-

ภาวะข้าวยากหมากแพง โดยในเบื้องต้น ผู้เขียนจะวิเคราะห์โครงสร้างของปัญหาอุกโต โภภิเพื่อศึกษาความสมเหตุสมผลของปัญหา

เมื่อถอดข้อความประพจน์ ทางตรรกศาสตร์ จะได้ดังต่อไปนี้

p = พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญความเอ็นดู ความรักษา ความอนุเคราะห์แก่ตระกูลทั้งหลาย

q = พระพุทธเจ้าและสาวกเสด็จจาริกไปเมืองนาลันทาซึ่งเกิดข้าวยากหมากแพง ซึ่งเป็นสิ่งที่ตัดรอนตระกูล เป็นทางเสื่อมแห่งตระกูล

$\sim p$ = พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญความเอ็นดู ความรักษา ความอนุเคราะห์แก่ตระกูลทั้งหลาย

$\sim q$ = พระพุทธเจ้าและสาวกเสด็จจาริกไม่เสด็จไปเมืองนาลันทาซึ่งเกิดข้าวยากหมากแพง ซึ่งเป็นสิ่งที่ตัดรอนตระกูล เป็นทางเสื่อมแห่งตระกูล

สามารถพิสูจน์ความสมเหตุสมผล ด้วยกฎตรรกวิทยาตะวันตก ดังนี้

$$(p \supset \sim q) \cdot (\sim p \supset q)$$

$$p \vee \sim p \text{ ดังนั้น } \sim q \vee q$$

อธิบายความจากข้อความในปัญหาอุกโตโภภิได้ว่า

ถ้าหากว่า พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญความเอ็นดู ความรักษา ความอนุเคราะห์แก่ตระกูลทั้งหลาย, ดังนั้น พระพุทธเจ้าและสาวกไม่ได้เสด็จจาริกไปเมืองนาลันทาซึ่งเกิดข้าวยากหมากแพง ซึ่งเป็นสิ่งที่ตัดรอนตระกูล เป็นทางเสื่อมแห่งตระกูล ($p \supset \sim q$)

ถ้าหากว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญความเอ็นดู ความรักษา ความ

อนุเคราะห์แก่ตระกูลทั้งหลาย, ดังนั้น พระพุทธเจ้าและสาวกเสด็จจาริกไปเมืองนาลันทาซึ่งเกิดข้าวยากหมากแพง ซึ่งเป็นสิ่งที่ตัดรอนตระกูล เป็นทางเสื่อมแห่งตระกูล ($\sim p \supset q$)

พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญความเอ็นดู ๆ หรือไม่ทรงสรรเสริญความเอ็นดู ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง ($p \vee \sim p$)

พระพุทธเจ้าก็จะเผชิญกับการต้องเลือกระหว่างการเสด็จไปเมืองนาลันทา หรือไม่ได้เสด็จไป ($\sim q \vee q$)

จากกฎทางตรรกวิทยาข้างต้น เมื่อพิสูจน์ด้วยกฎ Constructive Dilemma แล้วพบว่า ข้อสรุป ($\sim q \vee q$) เป็นข้อสรุปที่สมเหตุสมผล ดังนั้นประเด็นที่สนใจคือเมื่อคำถามอุกโตโภภิดังกล่าวมีความสมเหตุสมผลแล้ว เหตุใดพระพุทธเจ้าจึงยังทรงตอบปัญหานี้ด้วยคำตอบอื่นได้ เมื่อพิจารณาอย่างละเอียด ผู้เขียนพบว่าแม้ว่าปัญหาอุกโตโภภิข้างต้นจะสมเหตุสมผลตามกฎตรรกศาสตร์ แต่อาจจะไม่เป็นการอ้างเหตุผลที่ดี (Unsoundness) เนื่องจากหลักการอ้างเหตุผลที่ดีมีองค์ประกอบ ๒ ข้อ ดังต่อไปนี้ ๑) ต้องเป็นการอ้างที่สมเหตุสมผล ๒) ข้ออ้างต้องจริง^{๓๐}

ตัวอย่างการอ้างเหตุผลที่ไม่จัดเป็นการอ้างเหตุผลที่ดี ดังนี้

ถ้าเป็นวงกลมจะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม

^{๓๐} วิทยา ศักยภินันท์.

ตรรกศาสตร์: ศาสตร์แห่งการใช้เหตุผล. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๗) หน้า ๑๑.

ลัทธิเป็นรูปวงกลม
ฉะนั้น ลัทธิเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม
จะเห็นได้ว่า จากตัวอย่างการอ้าง
เหตุผลข้างต้นเป็นข้อความเงื่อนไข อ้างด้วย
กฎ Modus Ponens ข้ออ้างแรกเท็จ ผิด
เงื่อนไขข้อที่ ๒ จึงไม่จัดเป็นการอ้างเหตุผลที่
ดี^{๓๑}

เมื่อนำหลักการอ้างเหตุผลที่ดี มา
พิจารณาปัญหาอุกโตโกฏีในกุลสูตรแล้วพบว่า
ข้อความการอ้างเหตุผลในปัญหาอุกโตโกฏีถูก
อ้างด้วยกฎ Constructive Dilemma
ถูกต้องตามเงื่อนไขข้อที่ ๑ แต่ผิดเงื่อนไขข้อที่
๒ เนื่องจาก การอ้างว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จไป
เมื่อนาลันทา แล้วเป็นสาเหตุของความเสื่อม
แห่งตระกูล ถือเป็นข้ออ้างเท็จ เนื่องจาก
ข้ออ้างที่เป็นสาเหตุของความเสื่อมแห่งตระกูล
ไม่ได้เกิดจากการไปของพระพุทธรเจ้า แต่เกิด
จากสาเหตุอื่น โดยพระพุทธรเจ้าทรงออกจาก
ปัญหาสองเงื่อนไขด้วยการตอบแยกแยะประเด็น
(วิภาษวิทยาการณ) อธิบายว่า เหตุปัจจัยที่
ทำให้ตระกูลเสื่อมมีสาเหตุ ๘ ประการ ได้แก่
๑) ตระกูลคับแค้นจากพระราชา ๒) ตระกูล
คับแค้นจากโจร ๓) ตระกูลคับแค้นจากไฟ
๔) ตระกูลคับแค้นจากน้ำ ๕) ทรัพย์ที่ฝังไว้
เคลื่อนที่ไป ๖) การงานที่ประกอบไม่ดี ทำให้
ตระกูลวิบัติ ๗) ทรัพย์ในตระกูลกลายเป็นถ่าน
เพลิง ๘) การที่บุคคลใช้จ่ายโมคทรัพย์
สุรุ่ยสุร่าย ฟุ่มเฟือย ทำให้ตระกูลเปลี่ยนแปลง

^{๓๑} วิทยา ศักยาภินันท์.

ตรรกศาสตร์: ศาสตร์แห่งการใช้เหตุผล. พิมพ์
ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์, ๒๕๕๓) หน้า ๑๑.

ไป ดังนั้นการผูกปัญหาอุกโตโกฏีดังกล่าวจึง
อาจกล่าวได้ว่าเป็นการอ้างเหตุผลที่เป็น
ตรรกวิบัติประเภทการเล่นแง่อย่างผิด ๆ (The
Fallacy of False Dilemma) ดังนั้น จึงเป็น
สาเหตุให้เกิดการหลีกเลี่ยงจากปัญหาด้วย
วิธีการตอบปัญหาด้วยแง่ที่ ๓ ในพุทธปรัชญา
ด้วยวิธีวิภาษวิทยาการณได้

วิธีการตอบปัญหาอุกโตโกฏีในอภัยราช กุมารสูตร

จากการศึกษาค้นคว้าประวัติและ
รูปแบบของปัญหาอุกโตโกฏีที่ปรากฏในพุทธ
ศาสนาพบว่านักวิชาการคนสำคัญด้านพุทธ
ปรัชญา ได้แก่ Jayatilleke ได้กล่าวว่าปัญหา
ที่เก่าแก่ที่สุดที่พอจะค้นพบคือปัญหาที่ปรากฏ
ในอภัยราชกุมารสูตร โดยพบว่านิครนถ์นาฏ
บุตรผูกปัญหาขึ้นและให้อภัยราชกุมารนำ
ปัญหาดังกล่าวมาทูลถามพระพุทธรเจ้า โดย
Jayatilleke ได้จัดระบบโครงสร้างการสนทนา
ดังกล่าวเป็นรูปแบบดังต่อไปนี้

(p) ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีบ้าง
ไหมที่พระตถาคต ตรัสวาจาอันไม่เป็นที่รักไม่
เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ถ้าพระสมณโคดมถูก
ถามอย่างนี้ แล้วทรงตอบว่า ‘ราชกุมาร มีบ้าง
ที่ตถาคตกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่
ชอบใจ ของคนอื่น’

(~q)^{๓๒} พระองค์พึงทูลถามพระ
สมณโคดมอย่างนี้ว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
เมื่อเป็นเช่นนั้น การกระทำของพระองค์ย่อม

^{๓๒} ผู้เขียนมีความเห็นแย้ง

Jayatilleke จากการแทนค่า q ด้วยสัญลักษณ์
~q เนื่องจากเห็นว่าเข้ากันได้กับข้อความใน
ประพจน์ที่มีเนื้อหาเชิงปฏิเสธ

ไม่ต่างอะไรจากปุถุชน เพราะปุถุชนก็กล่าว วาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น

(r) ($=\sim p$) ถ้าพระสมณโคดมถูก พระองค์ทูลถามอย่างนี้ แล้วจะทรงตอบอย่างนี้ว่า ‘ราชกุมาร ตถาคตไม่กล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น

(n) พระองค์ฟังทูลถามพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเป็นเช่นนั้นเพราะเหตุไร พระองค์จึงทรงพยากรณ์พระเทวทัตว่า ‘เทวทัตจักเกิดในอบาย จักเกิดในนรก ดำรงอยู่สิ้น ๑ กัป เป็นผู้ที่ไม่ใคร ๆ เยียวยาไม่ได้’ เพราะวาจาของพระองค์นั้น ทำให้พระเทวทัตโกรธ เสียใจ

พระสมณโคดมถูกพระราชกุมารทูลถามปัญหา ๒ เจื่อนี้แล้วจะทรงกลืนไม่เข้าคายไม่ออก กระจับเหล็กติดอยู่ในลำคอของบुरुข บुरुขนั้นไม่อาจกลืนเข้าไปได้ไม่อาจคายออก แม้ฉันไค พระสมณโคดมก็ฉันนั้นเหมือนกัน ถูกพระองค์ทูลถามปัญหา ๒ เจื่อนี้แล้วจะทรงกลืนไม่เข้าคายไม่ออก”^{๓๓}

Jayatilleke^{๓๔} ได้อธิบายรูปแบบของปัญหาดังกล่าวในรูปแบบของสัญลักษณ์ทางตรรกศาสตร์ตะวันตก ดังต่อไปนี้

$$(p \supset \sim q) \cdot (r (= \sim p) \supset \sim n) \\ P \vee r (= \sim p) \therefore \sim q \vee \sim n$$

Jayatilleke^{๓๕} ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงหลบหลีกปัญหาอุกโตโกฏิ โดยการยอมรับ p ให้เป็นข้ออ้างที่มีอเนกนัย

ยะ^{๓๕} (qualified sense) คือพระองค์ทรงตอบว่า ...“ราชกุมาร ในปัญหาข้อนี้ จะวิเศษขนาโดยส่วนเดียวมิได้”...^{๓๖} ดังนั้นจึงไม่ได้มีนัยยะบ่งถึง $\sim q$ เพราะมีความจำเป็นต้องขยายความ p แยกเป็นประเด็น ๆ ไม่สามารถตอบประเด็นเดียวได้ ดังนั้นจึงไม่นำไปสู่การยอมรับข้อสรุป $\sim q$

จากคำอธิบายของ Jayatilleke ดังกล่าว ผู้เขียนเห็นว่ากรายอมรับ p ในฐานะที่เป็นข้ออ้างอเนกนัยยะ หมายความว่า พระพุทธเจ้ายอมรับว่าพระพุทธองค์ตรัสวาจาจำแนกความแตกต่างกันด้วยนัยยะต่าง ๆ ตามเงื่อนไขการตรัสวาจา^{๓๗} ดังต่อไปนี้

ตาราง แสดงเงื่อนไขการตรัสวาจาของพระพุทธเจ้า

ที่	เงื่อนไขของการตรัสวาจาของพระพุทธเจ้า			ยอมรับ	ไม่ยอมรับ
๑	ไม่จริง, ไม่แท้	ไม่มีประโยชน์	ไม่เป็นที่รัก		/
๒	จริง, แท้	ไม่มีประโยชน์	ไม่เป็นที่รัก		/
๓	จริง, แท้	มีประโยชน์	ไม่เป็นที่รัก	เฉพาะสมด้วยกาล	/
๔	ไม่จริง, ไม่แท้	ไม่มีประโยชน์	เป็นที่รัก		/
๕	จริง, แท้	ไม่มีประโยชน์	เป็นที่รัก		/
๖	จริง, แท้	มีประโยชน์	เป็นที่รัก	เฉพาะสมด้วยกาล	/

จากชุดของเงื่อนไขการพูดทั้ง ๖ ประการ พระพุทธเจ้ายอมรับเพียงชุดของคำพูด ๒ ประเภทเท่านั้นคือชุดที่ ๓ และชุดที่ ๖ ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้ายอมรับ p (พระพุทธเจ้ากล่าววาจาไม่เป็นที่รัก ฯ) ในฐานะที่เป็นข้ออ้างอเนกนัยยะ (qualified

^{๓๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๓/๘๗

^{๓๔} Jayatilleke, K.N. **Early Buddhist Theory of Knowledge**, (London: Allen & Unwin, 1963), p. 226-227.

^{๓๕} ข้ออ้างที่มีความหมายมากกว่าหนึ่งนัยยะหรือมีเงื่อนไข

^{๓๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๕/๘๖.

^{๓๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๗/๘๘

sense) จึงไม่นำไปสู่การยอมรับข้อสรุปว่า พระพุทธเจ้ากล่าวว่าเป็นที่รักที่ขบใจ เพราะการกล่าวว่าเป็นที่รักที่ขบใจไม่เป็นเงื่อนไขในการนำมาเป็นข้ออ้าง ดังนั้นคำกล่าวที่ว่าพระพุทธเจ้าไม่ต่างจากปุถุชนก็ผิด (~ q) เนื่องจากข้ออ้างไม่ถูกยอมรับว่าเป็นเงื่อนไขจำเป็น เพราะเงื่อนไขจำเป็นคือเงื่อนไข ๓ ประการ ได้แก่ วาจาที่พระพุทธเจ้าจะทรงตรัสนั้นต้องเป็น เรื่องจริงแท้ มีประโยชน์ เหมาะสมด้วยกาล เท่านั้น

ด้วยเหตุผลดังได้อธิบายมาข้างต้น เราจะเห็นได้ว่า การตอบปัญหาดังกล่าว โดยส่วนเดียวไม่สามารถครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดได้จำเป็นต้องใช้วิธีวิภาษวิทยากรรม นอกจากนี้ เรายังพบว่า ในการตอบปัญหาอุกโตโกฏฐิในพระสูตรนี้ ยังปรากฏวิธีการตอบปัญหาอื่นอีกอย่างน้อย ๒ วิธี คือปฏิปุจฉาพยากรณ์และการอ้างเหตุผลแบบอุปมาอุปไมยมาร่วมกัน

วิเคราะห์/บทสรุป

จากการวิเคราะห์วิธีการตอบปัญหาอุกโตโกฏฐิในเชิงพุทธปรัชญาข้างต้น พบว่าการตอบปัญหาอุกโตโกฏฐิในพุทธศาสนา มักปรากฏการตอบปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ มากกว่า ๑ วิธีร่วมกัน โดยผู้เขียนพบว่า การตอบปัญหาอุกโตโกฏฐิมีวิธีการตอบที่หลากหลายตามความซับซ้อนของปัญหายกตัวอย่างเช่น ปัญหาอุกโตโกฏฐิในอภยราชกุมารสูตรเป็นปัญหาประเภทอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ร่วมกัน ดังนั้นวิธีการตอบปัญหาดังกล่าว จึงมีหลากหลายวิธีร่วมกันได้แก่ การตอบปัญหาด้วยวิธีวิภาษวิทยากรรม ปฏิปุจฉาพยากรณ์ และมีการอ้างเหตุผลด้วยการอุปมาอุปไมยร่วมกัน ส่วนปัญหาอุกโตโกฏฐิในกุกสูตร เป็นปัญหาประเภทจริยศาสตร์ มีเนื้อหาที่ไม่มีความซับซ้อนมาก ดังนั้นการตอบปัญหาด้วยวิธีการวิภาษวิทยากรรมเพียงอย่างเดียวจึงเพียงพอต่อการตอบปัญหาอุกโตโกฏฐิ ดังกล่าว

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙)
- วิทยา ศักยาลินันท์. ตรรกศาสตร์: ศาสตร์แห่งการใช้เหตุผล. พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๗)
- Jayatilleke, K.N. *Early Buddhist Theory of Knowledge*. London: Allen & Unwin, 1963.
- Watanabe, F. *Philosophy and its development in the Nikayas and Abhidhamma*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1983..

